

Lorenzo Marmioli

NEMZETKÖZI VONATKOZÁSOK A VÖRÖS POSTAKOCSIBAN
(MODELLI LETTERARI STRANIERI NEL ROMANZO
LA CAROZZA CREMISI DI GYULA KRÚDY)*

Krúdy Gyula Budapesten élt a XIX. század végén, a XX. század elején – vagyis pontosan akkor, amikor a főváros szellemi és gazdasági fejlődése a tetőpontján volt. A művészeti és irodalmi szempontból is virágzó fővárosi kulturális életnek nincs mit irigyelnie Béctől és Párizstól: olyan írók vesznek részt tevékenyen a magyar irodalmi életben, mint Molnár vagy Mikszáth; a „Nyugat” és „A Hét” c. folyóiratok terjesztik a nemzeti és nemzetközi kultúrát; olvasókörök születnek, kávéházak nyílnak – olyan helyek, ahol a budapesti értelmiségnek lehetősége nyílik az egymással való találkozásra és eszmecserére.

Nem csoda, hogy Krúdy fővárosi író: műveiben a budapesti polgári életet festi le (és egyben saját életét is), melynek főszereplői újságírók, színésznők, bankárok: polgárok. Jelen írásomban Krúdy *A vörös postakocsi* c. művében megjelenő „nemzetközi vonatkozásokkal” szándékozom foglalkozni.

Először is ki kell emelni a könyv újkori, XX. századi jellegét: a fejezetek kialakítása nem lineáris (a kritika még ma is vitatja, hogy a könyv vajon regény-e, avagy novellák gyűjteménye). Az író összekeveri az írás szerkezetét, és gyakran félre is vezeti az olvasót, játszik vele. Ezért sokszor nehezen követhető például, hogy mikor van szó a műben álmokról, és mikor a valóságról.

A történet maga egyébként egyszerűnek és „könnyűnek” nevezhető, mivel teljesen hiányzik belőle a cselekmény: ha Flaubert álma az volt, hogy regényt írjon a semmiről, ez Krúdynak sikerült. Két színésznő, Klára és Szilvia, Budapestre költözik (akárcsak Krúdy), hogy színházi munkát keressen, majd véletlenül összetalálkoznak az újságíró Rezeda úrral. Ő az utolsó romantikus lelkületű férfi Magyarországon, és szerelmes Klarába; Klára viszont „Magyarország legbüszkébb emberével”, Eduárd Alvinczival szimpatizál. A szerelmi háromszög ugyanakkor nem teljes: valójában – Krúdy iróniájának köszönhetően – Alvinczi nem tudja (vagy nem emlékszik

---

* Testo della relazione presentata al primo convegno dei laureandi dei dottorati di ricerca in italianistica organizzata all'Università di Szeged, 25-26 aprile, 2008. La versione in lingua italiana sarà pubblicata nel prossimo numero della rivista dell'Istituto Italiano di Cultura di Budapest, "Corvina", in corso di stampa.

rá), hogy ki is az a Klára. Csak a mű befejezése mutat majd kifelé a szereplőkre (és életükre) jellemző általános mozdulatlanságból.

Krúdy *Az Ezeregyéjszaka meséi* példáját követi (ahogyan teszi ezt még világosabban a másik művészeti ciklusában, a *Szindbádban* is), és *A vörös postakocsi* meta-regényként való interpretációját sem lehet kizárni: értelmezhetjük úgy is, hogy maga Rezeda úr (azaz Krúdy alteregója) írta a könyvet, ahogyan tette azt Jevgenyij is az *Anyeginben*. A regényben a színésznők olykor elbeszéléseket olvasnak, máskor álmaikat és tapasztalataikat mesélik el, vagy meséket mondanak: a meta-regény logikája lehetőséget teremt az író számára ahhoz, hogy játsszon az igazsággal, melynek következtében zavarba hozza az olvasót, aki már csak nehezen tudja eldönteni, elhiggye-e a főszereplők szavait, vagy sem. A határ igazság, álom és ábránd között valóban nagyon vékonyan húzódik *A vörös postakocsiban*, s ezért minden kimondott (leírt) szó gyanúsnak hat.

Úgy gondolom, fontos kiemelni a regény anti-bovarizmusát. Kétségtelen, hogy Flaubert nagy hatással volt Krúdyra: *A vörös postakocsi* tulajdonképpen nem más, mint Klára 'érzelmeinek iskolája' (*L'éducation sentimentale*). Ahogyan Krúdy, úgy ő is vidékről érkezik a Városba, majd egyrészt a nagyvilági élet és társaság tagja lesz (ami bálakat, tánctermeteket, kávéházakat jelent); másrészt betekintést nyer mindabba a „rosszba”, ami a *soirée*-ben és a *Belle Epoque*-ban rejtőzik, ezáltal tanúságot téve az új írók helyzetéről. Klára, a magyar Bovaryné, Debrecenből költözik Budapestre, tele reménnyel, irodalmi és színészi ambíciókkal, mindez azonban csak ábránd: amikor összeveti elképzeléseit a valósággal, mindig csalódnia kell. A regényben ezért éppúgy tetten érhető Klára érzelmeinek iskolája, mint ahogy Frédéricé részét képezi a *L'éducation sentimentale*-nak. Úgy gondolom, hogy a *L'éducation sentimentale* egyébként egy a *Bovaryné*t ellenpontosító mű: a nő – talán éppen női mivolta miatt – szabad utat enged az érzéseinek és a szerelemnek, ez azonban csak „irodalmi” szerelem: érzelmeit, vágyait olvasmányai alapján alakítja ki. Ez persze (sajnálatos módon) nem csak az ő esetében van így, hanem többnyire mindenkiében, annak ellenére, hogy valós életünk nem egyezik (nem is egyezhet) meg azzal, amit a regényekben látunk. Frédéric belső világa ezzel szemben – talán mert ő egy XIX. századi férfi – folyamatosan alakul, és be is végzi lelki fejlődését, leépülnek benne az „irodalmi”, álmodozó vágyakozás és érzelmek.

Krúdy – ahogy Boccaccio is a *Decameronban* (ami egyébiránt Rezeda úr szerint a legszebb könyv a világon) – művét főleg a nőknek ajánlja, akik – úgy véli – veszélyben vannak, mivel ők, lelkük általában érzelmesebb mivolta következtében, hajlamosabbak rá a férfiaknál, hogy „elvesszenek”

az irodalomban és az álmodozásban. Ahogy Goethe megírta a *Die Leiden des jungen Wertherst*, hogy megóvja a fiatalokat a *Schwärmerei* (túlságosan nagy szenvedély) veszélyétől, az érzelem túltengésétől, ugyanúgy Krúdy is szeretné (látszólag) eltántorítani az olvasót az irodalomtól. Az szerinte ugyanis méreg:

„Holott tulajdonképpen senkinek sincs szüksége az irodalomra. Az emberek sokkal boldogabbak volnának, ha nem volna irodalom. Tovább is születnének, szeretnének, meghalnának. A nagy, gyönyörűséges Életnek semmi köze sincs az apró, sűrű betűcskékhez. Az írók, mint egy titkos szövetség, századok óta mérgezik az emberek lelkét, hogy maguk meg tudjanak élni. A meséik, dalaik mind arra valók, hogy nyugtalanságot, zavart idézzenek elő az emberi lelkekben. És ha egy családba beköltözött az irodalom édes mérgé, ott nyomon következik a boldogtalanság. Az írók feleségei mind szerencsétlen asszonyok. Szilveszter barátom tizenhat esztendő óta fölakasztotta magát.”¹

A regényt ugyanakkor nem csak nosztalgikus, a régi világról “ábrándozó” könyvként értelmezhetjük, hanem *Bildungsromanként* is: Klára Rezedával fogja az érzelmek iskoláját végigjárni (és befejezni), és – hála a Városban szerzett tapasztalatainak – nem lesz belőle egy újabb, csalódott Bovaryné.

A vörös postakocsit főként a francia és az orosz irodalomhoz fűzik jól kivehető világirodalmi kapcsolatok, ugyanakkor találunk benne utalásokat a spanyol (Rezeda Don Quijoténak mondja magát), az olasz (Dante és Boccaccio), a német (Goethe, von Kleist) és az angol (Thackeray, Dickens) irodalomra is. De az említetteken kívül is tele van Krúdy regénye különböző nevekkal, magyar és külföldi valóságos személyekre történő célzásokkal. Ilyenek például: Kossuth Lajos Bródy Sándor; Milán szerb király; Újházi, Jászai Mari, Ferenc József császár; stb.

Rezeda úr, a szerző alteregója, mélységesen beteg az irodalom miatt. Amikor fiatal korában elolvasta a „legnagyobb orosz költő”, Puskin *Jevgenyij Anyeginjét*, a mű főszereplőjével (Jevgenyijjel) és annak barátjával (Lenszkijjel) azonosította magát. Ekkor kezdődött Rezeda betegsége, ezután pedig mindig azonosul az egyes regények szereplőivel: egyszer Pecsorin lesz, máskor Henry Desmond. Ámbár Puskin (Goethehez

---

¹ Krúdy Gyula: *Utazások a vörös postakocsin*. Szépirodalmi, Budapest, 1977, p. 92.

hasonlóan) az *Anyegin*t az *irodalmi család* ellen írta; Rezeda vagy azért „írta” a regényt, *mert fiatal*, vagy mert ő az utolsó romantikus ember Budapesten; tévedésből azt gondolta, hogy ő is egyfajta Anyegin és Lenszkij, és úgy is viselkedik: olykor unott, borús, szívbeteg a *spleen* vagy a *chandrà* miatt, máskor forróvérű. Szeret párbajozni is, mintha a középkor vagy a romantika idejének embere lenne. Röviden tehát megállapíthatjuk, hogy saját világában él.

Nem véletlen, hogy *A vörös postakocsi* az *Anyegin*ből vett idézettel kezdődik:

„A múzsa csak a szerelemnek
Tűntével jött meg. S mostan ím
Kísérlet ez: ha megegyeznek
Dalomban érzés, eszme, rím.
Szabad a költő, nincs keserve,
S a kis lábat megénekelve,
Gyarló versében s szeszély
Itt-ott magáról is beszél,
S bár még borúsnak látszik a szem,
De könnyét rég elsírta már.”²

Ezen idézet alapján – Puskin *Anyegin*jével párhuzamot vonva – úgy is értelmezhetjük a regényt, mint Rezeda művészeti alkotását és visszaemlékezését. Vagyis tekinthetünk rá meta-regényként (mint amilyen *Az Ezeregyéjszaka meséi* is): Rezeda kigyógyult az irodalomból, és most már szabad a szerelméről írnia – akárcsak Jevgenyijnek. Olyan is akar lenni, mint Jevgenyij, beteg és nosztalgikus; melankóliája pedig határtalan: ő az utolsó igazi romantikus lélek Pesten. Ez a romantika azonban már idejétmúlt: Krúdy korában Magyarországon már csak *polgárok* élhetnek, „igazi” költők pedig már nincsenek.

Alvinczi talán a régi Magyarországnak: Rákóczi és Petőfi Magyarországnak az utolsó képviselője. Krúdy leírásában tatár kánokhoz hasonlatosan jelenik meg: a honfoglalás az őseinek köszönhető, ő pedig, a vörös postakocsin járva Budapestet, szülőföldjéről álmodozik, Ungról. Alvinczi Oblomovval hordoz hasonló jegyeket. Ahogyan Goncsarov az *Oblomov*ban a régi, lassú, oroszországi nemesi életről ír, azokról az időkről, amikor még nem a pénz számított, hanem a büszkeség, úgy Krúdy is Alvincziben egy hasonló életmódot körvonalaz, másfélét, mint amilyen a

² Krúdy Gy.: *i. m.* pp. 7 és 112. (A. S. Puskin: *Evgenij Onegin*. Eksmo, Moszkva, 2001, p. 41.)

nosztalgikus érzületű Rezedáé. Alvinczinek is, akárcsak Oblomovnak, van egy hű szolgája: Szilveszter. Továbbá, amikor először találkozunk Alvinczivel, Oblomovhoz hasonlóan ő is selyemkaftánt visel. Mindkettő nemes és hanyag életet él, akárcsak a tatár kánok. Alvinczinek ugyanakkor nincsenek barátai, nincsen mellette egy olyan ember sem, mint amilyen Stolz Oblomovnak: ő egyedül él, büszkeséggel telve.

A regényben egyébként is számtalan az orosz irodalomra történő utalás, és sok ponton megjelenik a vele való kapcsolat: az irodalmi kritika (Szauder³, Kalavszky⁴) már kidomborította Krúdy hőseinek „szláv karakterét”; ugyanakkor úgy vélem, hogy egyfajta „orosz hangulatról” sem lenne téves beszélni *A vörös postakocsival* kapcsolatban. Többször előkerül ugyanis a regényben Oroszország: Alvinczi például fiatal korában Szentpéterváron járt, ahonnan más emberként tért vissza Magyarországra; a színésznek tökéletes orosz férfiakról beszélgetnek; a nihilista Bonifác Béla Szibériában tett utazást. Ahogy a regényben fellelhető példákban is kitűnik, a határtalan Oroszország elbűvöli Krúdyt. Érdekes ugyanakkor, hogy bár Krúdy sokat utazott, Oroszországban sohasem járt. Ez annyit tesz, hogy amikor Oroszországról ír, vagy az orosz hangulatot kívánja felidézni, kénytelen az olvasmányaira támaszkodni és orosz írókra hagyatkozni: vagyis – akaratlanul vagy sem – Krúdy sok mindent emel át írási-iba Turgenyevtől vagy Puskin-tól.

Fontos számára – ahogyan kora művészeti-irodalmi irányzatai (pl. a szecesszió) és alkotói (Csáth Géza, Ady Endre stb.) számára is – a Kelettel való kapcsolat: úgy gondolom, hogy *A vörös postakocsiban* Krúdy a francia irodalomból épp *Az Ezeregyéjszaka meséi*-féle vonalat (az „elmondás”, mesélés örömét), az orosz irodalomból pedig a keleti hagyatékot vette át. Stílusa hasonlít Turgenyevére: bizonyos szomorkás, nosztalgikus atmoszféra jellemzi. Ugyanakkor biztosan ismerte Csehovot is, és olvasta Lermontovot: írásmódjában ugyanis jól érzékelhető Csehov *Három nővére*-nek és *Cseresznyés kertjének*; Lermontov *Korunk hőse*-nek (Rezeda úr azonosítja is magát vele); Turgenyev *Egy vadász iratainak* (Rezeda úr egyszer idézetet is olvas belőle), *Apák és fiúkjának* (a magyar regényben egy egész fejezet szól a nihilizmusról), és *Nemesek fészkének* a hatása.

Tolsztojjal és Dosztojevszkijjal nem találok különösebben szorosnak Krúdy kapcsolatát: talán az ő témáik túl messze állnak tőle. A regényben

---

³ Szauder J.: *Krúdy hősök*. In: U.ő: *Tavaszi és őszi utazások*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980, pp. 16-35.

⁴ Kalavszky Zs.: *Rezeda Kázmér a Puskin-t író Anyegint olvassa*. "Ex-Symposion", Nr. 46-47, 2004, pp. 43-52.

ugyan felsejlik valami az *Ivan Iljics halálából*, de ennél több nem igazán történik.

Jelentősek a regény (és Krúdy) francia irodalommal való kapcsolatai is. Nem csak Flaubert neve kerül elő, hanem az id. Alexandre Dumas (Madame Louise Monte Cristóként üdvözli Alvinczit), az ifj. Alexandre Dumas (Madame Louise egyik álneve „kaméliás hölgy”), De Musset, Sand, Balzac (*Illusions perdues*), Maupassant, Lesage képe is felsejlik. Feltételezhetően hatott Krúdyra Nerval művészete is. A *vörös postakocsira*, akárcsak Nerval *Sylvie*-ére, hasonló hangulat és hasonló színek jellemzőek – mintha az olvasó és a szereplők félig csukott szemmel járnának. Mindkettőben álomszerű köd borítja a világot: nehéz megkülönböztetni, mi igaz, és mi hamis ebben az álomban. Krúdy Flaubert-hez hasonlóan mutatja be a polgári életet, míg a nemesi és művészeti életről az orosz írókra jellemző leírást ad. De nem csak írókat, hanem újságírókat, politikusokat és művészeket is megemlít/idéz (Bashkirtseff, Sarcey stb.). Jelentős még Dickens és Thackeray hatása (a regényt megelőző *Levél Kiss Józsefhez* c. rész véleményem szerint utalás/idézet a *Vanity Fair*ből).

A *Vörös postakocsinak* fontos eleme az irónia is: nem igazán lehet megérteni, mit is gondol valójában a szerző. Írjon akár Rezedáról, Alvincziről vagy a színésznőről, valahol mindig ki lehet érezni a sorokból a halk iróniát:

„A magyar történelem tanára, Porubszky Pál, midőn befejezte tündöklő előadását a Jagellókról (ahogyan csak a régi, vidéki professzorok tudtak beszélni, akik a kemény magyarokat nevelték), célzást tett, hogy nemcsak a történelemben vannak hősök, hanem a körülöttünk zajló életben is... (Később ugyancsak Porubszky Pál, a magyar irodalom tanára, Bessenyei gárdistahadnagy gyönyörű élettörténetéhez hozzáfűzte, hogy manapság is vannak költők, velünk, mellettünk, és szemünk láttára bontakozik tehetségük... S a költő ismét Rezeda úr volt, mert hiszen a költői pályára óhajtott lépni, miután szerelmében csalódott. Így nevelték akkor a tanárok az ifjúságot!).”⁵

Krúdy előszeretettel játszik a szereplőkkel és az olvasóval egyaránt: teszi ezt valószínűleg azért, mert tisztában van vele, hogy például Rezeda viselkedése (s így magáé Krúdyé is) szép és kedves ugyan, de ugyanak-

⁵ Krúdy Gy.: i. m. p. 114.

kor lehetetlen és fölösleges a XX. századi Budapesten: megjelenik tehát a regényben az önironikus ember képe is.

Nem könnyű meghatározni a könyv tárgyát. Fentebb tettem már említést az irodalomról mint méregről. Máshol azonban az álom fontossága hangsúlyos a regényben:

„Mindig... Éjjel az ágyban a szívem fölött imára kulcsolom a két kezemet, és a szememet lehunyom, nehogy az utcai gázlámpa világosságánál bármit is lássak. És mindig csak azt rebegek a szívemben, hogy: Istenem, Krisztusom, Máriám! Engedjétek meg, hogy mindig ilyen boldog lehessek életemben, mint most. Sohase legyek szerelmesebb. Sohase legyen más szerelmem, mint az, akit jóformán sohasem látok. Ne is legyek soha az övé, és ne is foghassa meg sohasem a kezemet! Ne is lásson, ne is gondoljon rám... Csak én mindig szerethessem, és sohase ábránduljak ki belőle, mint az apácák nem gyógyulnak meg soha Szent György lovag iránt érzett szerelmükből. Hát nem jobb és nem szebb ez így, mintha verekednék naponta a korhely férjemmel vagy szeretőmmel?”⁶

Itt ismét nehéz pontosan megérteni, mit is gondol a szerző. Úgy vélem, Krúdy fontosnak tartotta az álmokat (nem véletlen, hogy egyik művé az *Álmoskönyv* címet kapta) és az ábrándozást. Ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy ezeknek semmi helye nincs az újkori, modern világban. Mindennek ellenére Krúdy-Rezeda úr azért élete végéig hitt az álmokban.

---

⁶ Krúdy Gy.: *i. m.* p. 106.